

GEÇMİŞTEN BU GÜNE DÜNYA ULUSLARARASI PARA SİSTEMLERİNİN GELİŞİMİ

HASAN BARDAKÇI*

ÖZET

Döviz kurlarının belirlendiği, uluslararası ödemelerin yapıldığı ve sermaye hareketlerinin düzenlendiği kurumsal çerçeveyi ifade eden Uluslararası para sistemi, uluslararası para hareketlerine ilişkin tüm kurum, süreç, kural ve yasalar bütünü olarak değerlendirilmektedir. Ancak uluslararası para sistemleri ilk günden bu güne çok farklı değişiklikler göstermiştir. Ve süreklilik arz edecek şekilde değişik zaman içerisinde değişik uygulamalar olarak ortaya konduğu görülmüştür. Özellikle uluslararasılaşan dünyaya ayak uydurmak isteyen bireyler ve devletler için değişim ihtiyacı bu sistemlerin nerdeyse her sürecinde ortaya çıkmıştır. Bugünkü güncel tartışmalarda bile benzer eleştirileri görmek mümkündür. Bu eleştirilerden hareketle bu çalışmanın amacı, uluslararası para sisteminin bugüne kadar nasıl geliştiğini aktarmak, sürece ilişkin tartışmaları sunarak uluslararası para

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, hasanbardakci@harran.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6181-3115.

Makale Teslim Tarihi: 01.06.2022

Makale Onay Tarihi: 26.06.2022

Makale Künye Bilgisi: BARDAKÇI, Hasan (2022), Geçmişten Bu Güne Dünya Uluslararası Para Sistemlerinin Gelişimi, Avrasya Dosyası Dergisi, Cilt No:13 (Sayı-1): 30- 59. İstanbul.

sisteminde yaşanabilecek muhtemel bir değişikliğe karşı daha iyi konumlanmamıza yardımcı olabilecek gelişmeleri değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Para Sistemi, Döviz Kurları, Uluslararası Para Hareketleri, Parasal Sistem.

THE DEVELOPMENT OF THE WORLD INTERNATIONAL MONETARY SYSTEMS FROM PAST TO THE PRESENT

ABSTRACT

The international monetary system, which expresses the institutional framework in which exchange rates are determined, international payments are made and capital movements are regulated, is considered as all institutions, processes, rules and laws regarding international monetary movements. However, international monetary systems have changed very differently since the first day. And it has been seen that it has been put forward as different applications in different times in a way that will show continuity. The need for change has emerged in almost every process of these systems, especially for individuals and states who want to keep up with the internationalizing world. It is possible to see similar criticisms even in today's current debates. Based on these criticisms, the aim of this study is to convey how the international monetary system has developed so far, to present the discussions about the process and to evaluate the developments that can

help us better position against a possible change in the international monetary system.

Keywords: International Monetary System, Exchange Rates, International Monetary Movements, Monetary System.

GİRİŞ

Ekonomiler neden paraya ihtiyaç duyar? Para, işlemlerde değişim aracı olarak kullanılan bir hesap birimi olarak tanımlanır. Para olmadan, bireyler ve işletmeler ihtiyaç duyduklarını, istediklerini veya yaptıklarını elde etmek (satın almak) veya değiş tokuş etmek (satmak) için daha zor zamanlar geçireceklerdir. Para bireylere evrensel olarak kabul edilmiş bir değişim aracı sağlar.

Mevcut para sistemi tam olarak takdir edilmeden önce, tarihe bakmak ve paranın ve para kullanımını yöneten sistemlerin nasıl geliştiğini görmek faydalı olacaktır. Binlerce yıl önce insanlar bir şey elde etmek istiyorlarsa takas yapmak zorundaydılar. Bu, eğer iki kişi de diğerinin sahip olduklarını istiyorsa işe yarardı. Bu durum günümüzde bile bazı alanlarda halen devam etmektedir.

Tarih, Fırat ve Dicle Nehirleri arasındaki toprakları kapsayan ve Türkiye'nin güneydoğusu, doğu Suriye'nin bir kısmı, güneybatı İran ve günümüz Irak'ı içine alan eski Mısır ve Mezopotamya'nın, son derece imrenilen altın sikkelerine dayalı bir sistem kullanmaya başladığını gösteriyor. Ayrıca değerli metalin en saf hali olan külçe olarak da

bilinen gümüşte buna dâhildir. Ancak takas, o tarihlerde en yaygın değişim ve ticaret biçimi olarak kalmıştır.

Saf altın ve gümüş içeriğinin seviyesi madeni paraların değerini etkilese de, ticaret kullanımında yavaş yavaş altın ve gümüş madeni paralar ortaya çıktı. Yalnızca saf değerli metalden oluşan madeni paralar külçedir; diğer tüm madeni paralara basitçe madeni para denir. Altın ve gümüşün ekonomik ölçümün temeli olarak yüzyıllarca sürdürdüğünü ve hatta bir makalenin devamında ele alacağımız altın standardının nispeten yakın tarihine kadar sürdürdüğünü belirtmek yanlış olmayacaktır. Fakat mevcut sistem, uzun zaman sonra para birimine dayalı bir sistemle değiştirildi. İşte Ülkeler arasındaki döviz kurlarını, ödeme ilişkilerini düzenleyen kuralların, anlaşmaların ve kurumların oluşturduğu bu yeni tüm sistemler uluslararası para sistemi olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Para sistemleri mevcut sistemin doğru işlemlerini sağladığı gibi, uluslararası ödemelerinde basit ve doğru bir şekilde gerçekleşmesine ayrıca olanak sağlar.

Geçmişte insanlar alışverişlerini gerçekleştirmek amacı ile bugünkü sistemin benzeri birçok araçlar kullanmıştır. Uluslararası para sistemi evriminin son yüzyılına bakıldığında, Uluslararası para sisteminin dünya çapında ve ülkeler arasında para kullanımını ve değişimini yöneten sistem ve kuralları ifade ettiği anlaşılmaktadır. Her ülkenin para olarak kendi para birimi vardır ve uluslararası para sistemi, bu para birimlerinin değerlendirilmesi ve değiştirilmesine ilişkin kuralları yönetir.

On dokuzuncu yüzyıla kadar, büyük küresel ekonomiler bölgesel olarak Avrupa, Amerika, Çin ve Hindistan'a odaklanmıştır. Bunlar

gevşek bir şekilde bağlantılı olmuş ve bunların arasında etkileşimlerini yöneten resmi bir para sistemi olmamıştır. Bu bölümün geri kalanı, modern küresel finansal sistemin gelişmesine yol açan son 150 yıldaki farklı kronolojik dönemleri gözden geçirmektedir. Sistemin gelişmeye devam ettiğini ve her krizin onu etkilediği unutulmamalıdır. Nihai bir uluslararası para sistemi olması muhtemel değil, sadece mevcut ekonomik ve politik gerçekleri yansıtan bir sistem oluşmuştur. Bu, tarihsel bağlamı anlamak, bu kadar kritik olmasının ana nedenlerinden biridir. Mevcut para sisteminin artıları ve eksileri hakkındaki tartışmalar sürerken, bazı ekonomistler geçmişten gelen sistemlere dönüşü savunmaya meyillidir. Yeni kurallar, düzenlemeler ve yapılardan etkilenecekleri için işletmelerin bu argümanlara ve bunların sonucunda ortaya çıkan değişikliklere dikkat etmesi gerekir. Buradan yola çıkarak, geçmişten günümüze kadar olan süreçte ödeme sistemleri açısından ekonomi belirli dönemlere ayrılmıştır.

Bu süreç dört döneme ayrılmıştır. İlki 1870- 1930'lar arasını kapsayan “Altın Para Standardı Dönemi”, İkincisi, 1930 – 1944 yılları arasında “Büyük Buhran Dönemi”, Üçüncüsü, 1944 -1973 yılları arasında başlayan “Bretton Woods Sistemi Dönemi”, dördüncüsü ise dalgalı kur sistemini kapsayan dönemdir. İşte makale bu süreç içerisinde gerçekleşen olayları ve uluslararası para sistemlerinin ortaya çıkışından günümüze gelişimini açıklamayı amaçlamaktadır.

Altın Para Standardı Dönemi

1870'li yıllardan 1914 yılı I. Dünya savaşının başlarında yürürlükte olan Altın Standardı sistemi tertipli olarak kullanılan ilk para sistemidir.

Sistem genel itibari ile her ülkenin, parasının değerini belli bir miktar altına bağlaması olarak tanımlanmıştır. Bu şekilde ülkelerin paraları arasında, altın içeriğine bağlı olarak sabit bir kur oluşmuştur. Altın standardı sisteminde belli bir oranda serbest ticaretten bahsetmek mümkündür. Çünkü döviz piyasasına devletlerin herhangi bir müdahalesi olmamaktadır. Devletler ancak, paralarının altın içeriğini muhafaza etmekle yükümlüdür. Devlet bunu, belirlenen fiyattan altın alıp satmakla, yani altın piyasasına müdahale etmek suretiyle yerine getirir (Çağlar ve Dışkaya, 2018, p.6). Dünyada 1870'lerden Birinci Dünya savaşının başlangıcına kadar aralıksız olarak altın standardı uygulanmıştır. Kesintisiz o zamanlarda dünya ekonomisinin özellikle Batı Avrupa ve İngiltere bunu uygulayan başlıca ülkeler olarak söylenebilir.

Sistemin kapsadığı önemli konular:

- 1) Ulusal paraların değiş tokuş oranı, paraların altın değerine olan oranla bulunmaktadır.
- 2) Döviz kurlarında bulunan farklılıklar, ülkeler arasındaki altın transferi için ihtiyaç halinde belirlenen altın alım ve satım yerleriyle kısıtlanır.
- 3) İktisat politikasının ana gayesi olan dış denkleşme, otomatik kazanç ve maliyet düzeneğiyle oluşmaktadır.
- 4) Ülkeler Altın Para Standardı sisteminin özelliği olarak dış istikrarsız para talebi üzerindeki etkiyi engelleyememektedir.

Birinci dünya savaşına kadar parlak bir altın standardı dönemi yaşanmıştır. Yani 19. yüzyılda, altın standardı sistemi altın çağını yaşamıştır. Ayrıca, Altın standardı sisteminin uygulandığı dönemde uluslararası ödemelerde mali krizlere çok fazla rastlanılmamıştır.

Fakat Birinci Dünya savaşının başlamasından sonra altın standardı sisteminin uygulanması askıya alınmıştır. Savaş ekonomisi özellikle bazı ülkelerin paralarının altına bağlılığının kaldırılmasına sebep oldu ve o paraların serbest dalgalanmaya bırakılmasını sağladı. Fakat o dönem dünya ekonomisi bakımından sürekli özüm olamayacağından altın standardı gibi bir sisteme yani düzenli bir sisteme ihtiyaç duyulmuştur. Neticesinde savaş bittikten sonra ülkeler tekrar peş peşe altın standardı sistemine dönmüştür. (Karluk, 2009, s.640). Ulusal paralar savaş öncesi dönemdeki gibi altına bağlanırken, savaştan öncesi paritelerin aynı şekilde kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. İlk olarak Altın standardına dönüşü gerçekleştiren ülke 1919'da Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Buda durumdan etkilenen diğer ülkelere emsal oluşturmuş. 1925 yılında İngiltere'de savaş öncesi paritesi üzerinden altına bağlanma kararı almıştır. 1928 yılına varınca tüm ülkeler tekrardan altın standardına dönmüşlerdir. Ama bu şekilde savaş öncesi paritelerin kabul edilmesi, ilerleyen süreçte ortaya yeni parasal sıkıntılar çıkarmıştır. unku Birinci dünya savaşı sürecinde enflasyonist farklılıklar sebebiyle, ülkelerin değişen rekabet farkları olduğu ortaya çıkmıştır. Dünya para sistemleri tarihindeki bu ikinci altın para standardı dönemi başarılı olmamıştır. unku her şeyden önce boye bir sistemin var olabilmesi için gereken temel koşullar mevcut değildi. Devletlerin araya girerek arttırdığı 20. yüzyılın ekonomik ve

sosyal dünyası, 19. yüzyılın liberal ekonomisinden çokça farklıydı. Artık uluslararası ticaret ve ödemelerde sınırsız bir serbestlik söz konusu değildi. Bu şekilde bir düzende altın standardı sisteminin süreklilik oluşturması çok olağan olmayacaktı. Hükümetler bu dönemde serbest ticarete çeşitli kısıtlamalar getirmiştir. Merkez bankaları dış sorunların para talebi üzerindeki istenmeyen etkilerini hiç beklemeden engelliyorlardı. Asıl amaç dış dengenin sağlanması değil iç dengenin sağlanmasıdır. Bir de Almanya başta olmak üzere birçok ülkede dış borçlanma ve savaş tazminatı ödeme sorunu ortaya çıkmıştır. Ayrıca sermaye akımlarının hızı yavaşlamıştır. Bunun sonucunda 1920 yıllarındaki ikinci altın standardı sistemi uzun sürmemiş ve sonlanmıştır.

Büyük Buhran Dönemi

1929 Büyük Buhranı diye bilinen ve ABD’de başlayan kriz, altın standardının çöküşünü ilerletmiştir. 1929 buhranı ABD’nin sermayesinde endişe oluşturmuş dolayısıyla ülkenin sanayi üretiminde ve istihdam düzeyinde çok fazla düşüşler yaşatmıştır. Buhran ABD ithalatının hızla düşmesine ve dış dünyaya sağladığı kredilerin kesilmesine sebep olmuştur. ABD, oluşan işsizliği engellemek amacıyla Smooth-Hawley 1930 yıllarında tarife yasası ile gümrük tarifelerini (ortalama 50%) yükselmiştir (Seyidoğlu, 2015, p.817). Amerikan ekonomisinin işleyişi diğer ülkeler için çok önemsenmiştir (Karluk, 2009, s.641).

ABD’deki olumsuz gelişmelerden sonra ülkelerin verdiği tepki, altın standardından ayrılmak, dış alıma sınırlanmalar getirmektir. Bu süreçte

ekonomik kayıpları engellemek için dış ticaret ve tarife engelleri çok kullanılmıştır. Bu sistem 1929-1932 yılları arasında dünya üretim ile ticareti çok düşürmüştür. Uluslararası gerileme 1931 de “Credid Anstalt” adlı Viyana ticaret bankasının iflas etmesiyle başlamıştır. Avrupa ülkelerindeki yabancılar alacaklarını geri çekmek için bankalara akın etmiştir. Alman merkez bankası ise altın ile döviz rezervlerinin azalmasını engellemek için “Kambiyo denetimi” uygulamış onu takiben bir çok Avrupa ülkesi de bu uygulamaya geçmiştir.

Ülkeler 1930 yıllarına doğru altın standardı kullanmayı bıraktılar.1931 yılında İngiltere,1933 yılında ise ABD ayrıldı. Ulusal paranın birbirine dönüşebilme farkı altın standardının sona ermesiyle bitti. Bu süreç ülkelerin ödemelerde bilateral anlaşmalar yapmalarına neden olmuş neticesinde çok taraflı denkleştirme mekanizması yok olmuştur. Bu olaylardan sonra dünya ticareti çıkmaza sürüklendi. Bilinmesi gereken husus bu süreçte meydana gelen mali gruplaşmalar ve para bloklarıdır. Örneğin, İngiltere’nin altın standardını bitirdikten sonra sterlin değeri serbest kalmıştır. Bunun üzerine paradaki dengesizliği engellemek ve piyasaya yapacağı değişiklikleri desteklemek amacıyla “İngiliz Kambiyo Denkleştirme Fonu” kuruldu. Fonun temel amacı piyasada sterlin karşılığında ulusal paranın yükselmesini sağladı. İngiliz himayesinden oluşan bir takım ülke ulusal paralarını altın standardının bitmesinden sonra sterline değişmiştir. İngiltere parasındaki dengesizliği engelleyerek bu ülkelerin zarara uğramasına karşı önlem alıyordu. Bu ülkeler İngiltere’nin liderliğinde merkezi Londra olan bir “Sterlin sahası” oluşturmuştur. Bu ülkeler rezervlerini genellikle sterlin olarak Londra’da tutuyorlardı. Bu dönemde dış

açıklarını kapatmak için Fransa alımda kota sistemine geçmişti. Almanya'da az gelişmiş ülkelerden oluşmuş bir takım grup ve Türkiye kambiyo denetimi sistemine geçmiştir. ABD ise bu ülkede doların değer kaybetmesinden sonra 1934'te 1 ons altın 35 dolar olarak belirledi. 1971 yılının Aralık ayına dek doların devalüasyonunda değişiklik olmamıştır. 2.Dünya savaşı sürecinden önce uluslararası piyasa karmakarışık düzeydeydi. Evrensel altın standardının bitmesiyle üç para bloku oluşmuştur. Kambiyo sistemi ile geniş bir grup ülkenin ulusal paraları konvertibilitesini kaybetmiştir. Bu ülkedeki ticari anlaşmalar iki yüzlüdür yüksek gümrük tarifeleri ve sıkı miktar kısıtlamaları yaygınlaştırılmıştır. Aşırı değerlenen ülke devalüasyon, ticari ortakları da zarara uğramamak için karşı devalüasyon yapar. Altın bloğuna bağlı ülkeler gümrük tarifelerini ve fazla miktar kısıtlamalarıyla dış açıkları engellemeye çalışırdı. Bir tek sterlin bölgesinde ticaret özgürce yapılıyor. Diğer bloklara nazaran paralar oldukça kısıtlı bir konvertibiliteye sahipti.

Bretton Woods Dönemi (Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi Dönemi)

1940'ların başında, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık, yeni bir uluslararası para sistemi formüle etmek için tartışmalara başlamış. Son derece etkili bir İngiliz ekonomik düşünürü olan John Maynard Keynes ve ABD Hazine yetkilisi Harry Dexter White, yeni bir para sistemi yaratmanın yolunu açmıştır. Temmuz 1944'te, kırk dört ülkeden temsilciler, yeni bir uluslararası para sistemi kurmak için New

Hampshire, Bretton Woods'ta bir araya geldi. "Bretton Woods sistemi" kabul edildi. Bu sistem yani Altın standardı sonrası yeni uluslararası para sistemi anlaşmasının adıdır. Bretton Woods toplantısında alınan kararlarla IMF ve Dünya Bankası kurularak Bretton Woods Para Sistemi'ne resmen geçilmiştir (Özçelik & Aykaç Alp, 2021:102). Tarih boyunca, politikalar ve çabalar arasında sinerji yaratmak amacıyla milletler arasındaki siyasi, askeri ve ekonomik tartışmalar her zaman aynı anda meydana gelmiştir. 1940'ların yeni bir küresel para sistemine yönelik çabalarının ana odak noktası, savaşın parçaladığı Avrupa'yı istikrara kavuşturmak olmuştur.

Savaşı izleyen on yılda hem Harry Truman hem de Dwight Eisenhower'ın yönetimleri, hem artan ticaret hem de doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla Batı Avrupa'nın toparlanmasına yardımcı olmak için özel sektöre yönelmişlerdir. Aslında, 1948 ile 1952 arasında Avrupa'nın toparlanmasının motoru haline gelen 13 milyar dolarlık Marshall Planı, kamu ve özel sektör arasındaki yakın bir çalışma ilişkisine dayanmıştır. Benzer şekilde, Eisenhower, dış yardımdan ziyade serbestleştirilmiş dünya ticareti ve yurtdışındaki özel yatırımlar yoluyla dünya ekonomik iyileşmenin sağlanabileceğini ortaya koymuştur.

Bu sistemden yola çıkarak paralarını belirli bir oranda dolar ya da altına sabitleyen ülkeler her ülke parasını belirli bir değişim oranından dolar ya da altına sabitlemiştir (D'Arista 2009, s. 639) Ayrıca sadece %1 civarında dalgalanmaya izin verilmiştir (Seyidoğlu, 2015, p.812). Uygulanmasından IMF sorumlu olması nedeniyle Bretton Woods

Sistemi'ne, IMF Sistemi veya Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi olarak adlandırılabilir.

Bretton Woods anlaşmasıyla meydana gelen yeni uluslararası para düzeninin özellikleri:

Anlaşmaya uyan ülkelerin parasının farkı dolara göre hesaplanmıştır. Dolar altın ile kıyaslanabilirliğini koruyan tek ulusal para olarak kaldı. Anlaşma göre 1 ons altın = 35 dolar ya da 1 dolar 0,88867 gr. altın olarak belirlendi.

Ulusal paraların dolar paritesi etrafında dalgalanma marjı, alt ve üst yönde yüzde bir ($\pm\%1$) olarak kısıtlandırılmıştır.

Anlaşma, herhangi bir ülkeye düzeltilmesi imkânsız parasal dalgalanmalar ve dolar karşısındaki değerini değiştirme imkânı sağlamaktadır. Devalüasyon ve revalüasyon oranları bu tür düzeltmelere göre maksimum $\%10$ 'dur. Ekonominin yapısından oluşan dalgalanmalardaki yapılacak değişiklik $\%10$ 'u aşacaksa, IMF'nin izni alınmalıdır.

Bretton Woods Sisteminin temel özelliği yani “anahtar para” dediğimiz sistemde dolar altına bağlı, farkı sabit bir para idi. Diğer taraftan bütün ulusal paraların bağlandığı ortak payda idi. Bu özellikleri sayesinde dolar uluslararası ekonomik ve mali alanda aşağıdaki işlevleri sahiplenmiş oluyordu (Seyidoğlu, 2015, p.813).

Rezerv Aracı

Dış ödemelerde oldukça fazla rastlandığı için dolar, altınla ülkelerin dış ödemelerinde kullanmak amacıyla biriktirdikleri dış rezerv parası

halindeydi.

Uluslararası Ödeme Aracı Özelliği

Dolar uluslararası ödeme aracıdır; sonuç olarak daha önceleri uluslararası ödemelerde çok fazla kullanılmıştır (Şu an bu süreçte Euro'nun bulunması, ABD'nin tek kuvvet özelliğini kaybetmesiyle bu durum belli oranda değişmiştir. Ancak dolar geçmişteki gücü dolayısıyla halen etkili bir ödeme aracı konumundadır).

Uluslararası Önem Standardı

Önemini yitirmeyen para olan uluslararası borç, alacak gibi mali değerler dolara bağlanıyor ya da bu değerler dolarla hesaplanıyordu.

Müdahale Aracı

Bütün ülkeler paralarının resmi önemini dolar cinsinden hesapladıkları için meydana gelen farkın sabit kalması için piyasada yaptıkları müdahalelerde (merkez bankasının piyasadan döviz alım ve satımları) dolar cinsinden tanımlanmıştır

Tüm bulunan özellikler uluslararası ekonomide Amerikan dolarına “anahtar para” statüsü kazandırmıştır. (Seyidoğlu, 2015, p.813).

Bretton Woods Sisteminin Dönemleri

a. Dolar Kıtılığı Dönemi

Özellikle 2.Dünya Savaşı'ndan sonra ve 1950 yılları başına kadar bütün ülkelerde çok ciddi şekilde dolar yetersizliği süreci meydana gelmişti. Aynı Zamanda, Japonya ile Batı Avrupa ülkeleri, özellikle savaşta kaybettikleri ekonomilerini düzeltebilmek uğruna fazla bir

uğraş içine girmişlerdi. Ve bu ülkelerin özellikle bozulan ekonomilerini düzeltebilecekleri araç gereçlerin temin edebilecekleri tek devlet ABD olunca, ülkelerin bütün altın rezervleri ABD'ye akmıştır. Bu dönemde Amerika'da Marshall katkıları ile ülkelerin kalkınmalarına ciddi ölçüde yardımcı olmuştur (Seyidoğlu, 2015, p.814).

Fakat 1950'li yılların başlarında dikkatleri çok üstüne çekmeyen bir durum meydana gelmiştir. Amerika'nın ödeme bilançosu ilk defa açık vermiştir.

b. Dolar Bolluğu Dönemi

Bretton Woods sisteminin çökmesinde temel sebep ABD'nin dış açıklarının sürekliliğini arttırmasıdır. 1958'li yıllar ülkelerde dolar kıtlığı değil, çok fazla 'dolar bolluğu' sıkıntısı meydana gelmiştir. Bu süreçte Amerikan doları çok değerlenmiş para halini almış durumdaydı. Neticeyle dolar devalüasyonu lazımdı. Ama doların anahtar para statüsü sebebiyle, devalüasyonu engelleniyordu. Amerika'nın bunu yalnız başına yapması imkansızdı.

Batı Avrupa ülkeleri ile Japonya, 1960'lı yıllarda kalkınmalarını gerçekleştirip değerli birer ekonomik kuvvet halinde ortaya çıkınca, topladıkları doları zaman geçmeden FED (Federal Reserve Bank) bünyesinde altına dönüştürmeyi hedeflemişlerdir. Hedefleri savaş zamanındaki altın stoklarında meydana gelen erimeyi geri getirmek, altın rezervlerini büyötmektir. Fransız Devlet Başkanı bu süreçte dolara savaş açmıştı. Ülke sisteminin Amerika'ya verdiği ayrıcalıklar sebebiyle sistemi eleştirmekteydi. Altın fiyatlarının da 2 ya da 3 kat

arttırılması gerektiğini altın para standardına dönüşümün gerekli olduğunu belirtiyordu.

Bu sistemdeki ilk önemli kriz 1960 yılında “altına hücum” ile başlamıştır. ABD’nin zamanla eriyen altın stokları spekülörlerin doların altına göre devalüe edileceğini düşünerek, altın borsasında alımlara başlamıştır. Fazla talep karşısında (ABD, Fransa, Almanya, İngiltere, İsviçre, Belçika, İtalya, Hollanda) altın fiyatı 35 dolarda tutabilmek için “Londra Altın Fonu” oluşturmuştur. Bu fonun temel amacı altın fiyatının değişmemesi ve İngiliz bankasına satışlarda yardımcı olmaktır. Satışların büyük kısmını karşılayan ülke Amerika olmuştur (Seyidoğlu, 2015, p.815).

c. Buhran Dönemi

Bu süreçte uluslararası piyasalarda buhranlar gitgide önemini arttırmıştı. Sterlin 1964 yılından beri sarsıntı içerisindeydi 1967’de devalüe edildi. 1968 yılında spekülörler tekrar altına yönelişe başladılar. 1968 yılında altın fonu üyeleri, piyasada altın fiyatlarını destekleme kararı almışlardır. Merkez bankaları işlemlerinde resmi altın fiyatı devam ettirilecekti. Böylelikle altın için ikili fiyat düzenine geçilmiştir. İlki piyasada arz ile isteğe göre oluşmuş fiyat, ikincisi merkez bankalarında olan işlemlerde geçerli resmi fiyattır. İkili fiyat düzeni, parasal fonksiyonda ciddi bir gerilemeye sebep olmuştur (Seyidoğlu, 2015, p.815-816).

Bu birbiri ardından gelen sonuçlardan sonra Fransız frankı baskı altına girmiştir. Mali fonlar kitleler halinde franktan uzak durup, Alman markı gibi güvenilir paralara yöneltiliyordu. 1969 yılında frank devalüe edilip değeri düşürülmüştür.

d. Bretton Woods Sisteminin son yıkılma dönemi

1960'ların son zamanlarında "sürekli istikrarsızlıklar" uluslararası mali alanın temel özelliği durumuna gelmişti. ABD ise bu koşullar altında Almanya ve Japonya gibi ödemeler bilançosu fazla veren ülkelerden paralarını dolara göre değerini yükseltmelerini istiyor. Fakat onlar ise buna yanaşmıyorlardı (Dorrucci and McKay 2011, s. 15).

Bunun doğal nedenlerini sıralarsak, dış ödeme fazlaları ülkelere mühim bir ekonomik ve siyasal kuvvet sağlıyordu. Dış satım yapan firmalar ile çiftçiler değerini yükseltmemesi için devlete baskıda bulunuyorlardı.

Neticede ABD Devlet Başkanı Nixon, Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya'yı revalüasyona zorlamak umuduyla, 1971 yılında türlü tedbirlere yönelmişler. Dış alım üzerindeki gümrük vergileri yüzde 10 oranında arttırılmış satın alımında vergi indirimi yapılmıştır.

İlerlemeler üstüne Washington'da Smithsonian Institute'de bir araya gelen "Onlar Grubu"nun üyeleri, doların devalüasyonu mevzusunda anlaşmaya vardılar ve 1971'deki Smithsonian Kararları ile dolar, diğer paralara göre yaklaşık yüzde 9 oranında devalüe edildi. Altının resmi fiyatı, 35 dolardan 38 dolara yükseltilmiştir. Ardından 38 dolardan 42,3 dolara yükseltilmiştir. Fakat yapılan kur düzenlemelerine ve alınan tüm

tedbirlere karşın uluslararası mali piyasalarda fiyat sabitleme durumu bir türlü sağlanamıyordu.

Bu duruma tepki olarak bir süre sonra Japonya, Kanada ve İskandinav ülkeleri paralarını dalgalanmaya bıraktılar. Bunları takiben 16 Mart tarihinde Avrupa ekonomi topluluğu (AET) ülkeleri de ulusal paralarını dolar karşısında dalgalanmaya bıraktıklarını açıkladılar. Bu durağan kurlu Bretton Woods sisteminin sonlanmasına sebep olmuştur.

Şekil 1. Bretoon woods sisteminin sonlanması süresince dolar krizlerinin gelişim süreçleri

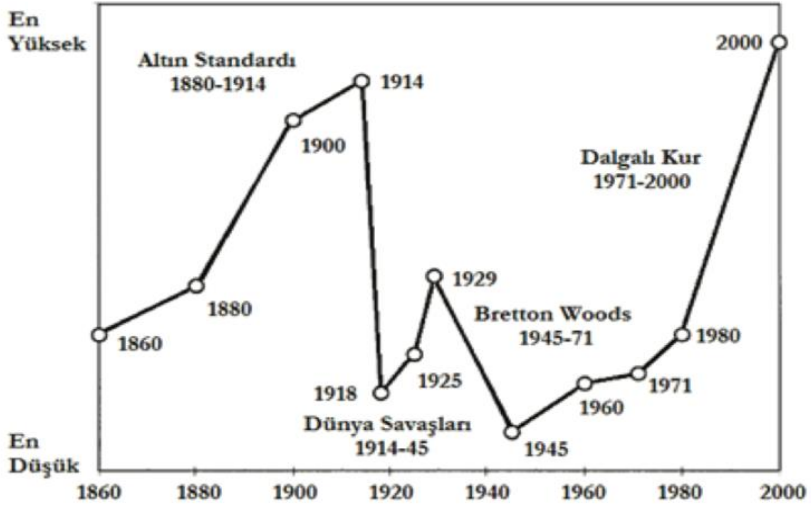

Kaynak: Jin, Y.R., Liu, D.Y. and Li, Y.H. (2018) Factors That Have Led to the Collapse of the Bretton Woods System. American Journal of Industrial and Business Management, 8, 2133-2142. <https://doi.org/10.4236/ajibm.2018.810141>

3.2.Bretton Woods Sistemi'nin Yıkılması

1944'de yapılan sabit kurlara dayanan sistem, 1973'de gelişmiş ülke paralarının dalgalanmaya bırakılmasıyla yıkılmıştır. Sabit kurlu Bretton Woods Sisteminin 1973 de çökmesiyle ve 1978 de IMF Ana Sözleşmesinin değiştirilmesinden sonra dünya ekonomisinde, devlet müdahalesinin asgari seviyede olduğu dalgalı kurlar ile milli parayı yabancı paralar sepetine bağlayan sabit döviz kurları arasında kalan döviz kuru sistemleri geçerlilik kazanmıştır. Fakat Bretton Woods sistemi 1960 yıllarında sorun yaşamadan işleyişine devam etmiştir. Almanya ve Japonya da bu düzende ilerlemeyi gerçekleştirmişlerdir. Bu sistemin yıkılma sebebi incelendiğinde; Bretton Woods düzeninin başlıca aksaklıkları beş temel grupta birleştirilebilir. Bunlar: dış denkleme sorunu, likidite sorunu, güvensiz sorunu, emisyon kazançları sorunu ve az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarıdır.

Şekil 2. Dünya Geneline Sermayenin Yakın Tarihteki Dolaşımına Tahmini Olarak Genel Bakış

Kaynak: Obsfeld M. and A. Taylor (2003) “globalization and capital markets” globalization in historical perspective, editors: Michael D. Bordo ,A.M. Taylor , J.G. Williamson,(University of Chicago press:Chicago)

Dalgalı Kur Para Sistemi

Dalgalı kur sistemi, bir ülke parasının piyasadaki öneminin istek ile arza göre özgür olarak oluşturan sistemdir. Döviz kurlarının oluşumu piyasadaki güçlere verilmiştir. Döviz kurlarının dalgalanmasına herhangi bir müdahale yapılmamaktadır. Bazen döviz piyasasına yapılan müdahaleler, fiyat dalgalanmalarını önler, parite kuru belirleme uygulaması yoktur. Bretton Woods Sistemi'nin çöküşünden sonra esnek kur sistemi uygulanamamıştı. Dalgalı kur sistemi, birçok şekilde adlandırılmaktadır. Örneğin, esnek kur sistemi, serbest döviz kuru

rejimi ya da değişken kur sistemi. Bu para sistemi sabit kur para sisteminin zıttı olarak bilinmektedir. Bu kur para sisteminde döviz cinsinden alınıp satılan paranın değeri diğer ulusal paraların değeri karşısında farklılıklar oluşturmaktadır. Dalgalı kur sistemi tarihsel olarak incelendiğinde, 1973 yılında uluslararası para sisteminde belirsizliğin artması sebebi ile IMF ülkeleri hızla toplanıp, uluslararası döviz sistemlerini serbest dalgalanmaya bırakma kararı aldılar. Çünkü oluşturulmuş ve kabul edilebilecek parasal bir sistemleri kalmamıştı (Seyidoğlu, 2015:807). Amerika ise özellikle dış ödemeler fazlası veren ve kısıtlayıcı önlemler alan Japonya ve Almanya gibi ülkelerin politikalarından rahatsızdı. Nihayet Eylül ayına geldiğinde taraflar arasında anlaşma sağlanmış, ABD yüksek faiz politikasını terk edecek, Japonya ise genişletici maliye politikası uygulayarak ve bir anlaşma ile günümüz sistemlerine temel olan sistemin ilk adımlarını atmıştır (Yaldız, 2006:416). Anlaşmanın ardından dolar istikrara kavuşmuştur. Günümüzde bile Japonya ve ABD'nin istikrar bozulduğu durumlarda piyasaya hala bu tarz müdahalesi görölmektedir.

Dalgalı Kur Sisteminin Avantajları

Dalgalı kur sistemindeki ödemeler bilançosu düzensizlikleri süreklilik meydana geldiği zamanda düzeltmektedir. Buna genellikle döviz kurlarında istikrar sağlayıcı dalgalanmayı azaltan spekülasyonlar neden olmaktadır. Ayrıca dalgalı kur sisteminde politika avantajları bulunmaktadır. Yani Dalgalı kur para sisteminde ülkeler iç dengeyi oluşturmak amacıyla gerekli olan politikaları özgür bir biçimde yapmaktadır dış dengeyle bağlantıları yoktur ve her ülkenin belirlediği

enflasyon-işsizlik oranına ulaşabilmesi için bağımsız bir biçimde iç politikalar uygulamasına izin vermelidir. Dalgalı kur sisteminde ayrıca devletlerin ellerinde herhangi bir rezerv bulundurmasına gerek yoktur (Seyidoğlu, 2015). Dalgalı kur para sisteminde döviz piyasasına müdahalede bulunarak döviz kurlarının sabit bir biçimde tutulmaya çalışılması gerekmemektedir. Neticede dalgalı kur para sisteminde herhangi bir ülke rezervinde devlet müdahalesi ya da azalma meydana gelmemektedir.

Dalgalı Kur Sisteminin Dezavantajları

Bu sistemde belirsizlikler hızlı ve kademeli şekilde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik birimlerde bu olaya kolay bir şekilde ayak uydurabilirler. Yabancı ölkelerdeki enflasyon kur aracılığıyla ithal edilmektedir. Dalgalı kur sistemine bağılı olarak ise ekonomi içindeki birimlerin risk miktarı artar, risk primlerinde yükselme ortaya çıkar, neticede finansal ile ticari işlemlerde azalmalar görülür. Dalgalı kur sistemine geçildiğinde açık pozisyonda bulunan banka ile firmalar kur değerinin artmasıyla çok büyük zararlar görebilir.

Tablo 1. Uluslararası Para Sistemi ve Üç Önemli Gösterge

Dönemle r	Siyasi Bağımsızlı k	Serma ye Hareketlili ği	Sabit Döviz Kurları	Açıkla malar
----------------------	------------------------------------	--	------------------------------------	-------------------------

Altın Standardı	Çok	Az	Az	Geniş Ölçüde
Dünya Savaşları ve Durgunluk	Az	Birkaç	Çok	Sermayeye Kontrolleri Merkezi Avrupa ve Latin Amerika'da
Bretton Woods	Az	Çok	Az	Geniş Ölçüde
Dalgalı Kurlar	Az	Az	Az Sayıda	Bazı Ülkelerde Para Kurulları Ve Dolarizasyon

Kaynak: Obsfeld M. and A. Taylor (2003) “The Fragility of Fixed Exchange Rates: Lessons in Sobering Risk From the Gold Standard Years”, Economic Journal , april

SONUÇ

Parayla ilgili durumları açıklamak için birçok teori ve kuram geliştirilmiştir. Bununla beraber paranın standartlaştırılma çalışmaları için ise özellikle değer farklılıklarını yok etme ve ülkeler arasındaki ticaretin fazlalaştırılmasına yönelik olarak alınacak tedbirler ilk günden beri düşünülmüştür (Bardakçı, 2020). Bunun için geçmişten günümüze farklı para sistemleri üzerinde kafa yorulmuştur.

Günümüzde uygulanan para sistemlerinin benzerine ulaşamamış, bilinenden değişik bir boyuta ulaşılmıştır. Bugünün sistemi, büyük ölçüde, ABD doları ve euro'nun önde gelen küresel para birimi olmak için itişip kakıştığı, yönetilen bir dalgalanma sistemi olmaya devam ediyor. Bir zamanlar esas olarak ABD doları cinsinden fiyat veren işletmeler için, fiyatlandırma artık aynı sıklıkta euro olarak da kendini gösteriyor. Bazı küçük ülkeler gönüllü olarak dolar karşısında döviz kurlarını belirlemeyi tercih ederken, diğer ülkeler euroyu seçti. Genellikle bir ülke, en büyük ticaret ortaklarını gözden geçirerek dolar ve euro arasında karar verirken, ülkeler euro veya doları seçerek, algılanan diğer çeşitli faydaların yanı sıra para birimi istikrarı ve enflasyonda düşüş sağlamaya çalışıyorlar. Latin Amerika'daki birçok ülkenin geçmişte ekonomileri için para istikrarı sağlamak için dolar biriktirmesi bunun iyi bir örneğidir. Bugün, bireysel ekonomiler güçlendiğinden ve ülkeler artık ellerindeki dolar miktarını düşürmeye çalıştıkça bu değişiyor. Para ticarete değişim aracı işlevindeyken günümüzde daha farklı işlevlerde de kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin, yatırım ile tasarruf aracı olarak da işlem görmektedir.

Zamanında nesnelere belirtilen parasal ilişkiler günümüzde ülkelerin bastıkları paralar yanında bankalar tarafından verilen kredi kartlarının artması sebebiyle kesin olarak emisyon hacimlerinin belirlenmesini izin vermemekte, kur sistemleri için ve ekonomik hesaplamalar için zorluklar açmaktadır. Uluslararası sistemde, bu zorluklar çok fazla hissedilmektedir. Ülkeler arasında artış gösteren ticaret zorlukları en sağlıklı formda çözülmesi gerekir. Ayrıca para politikalarının düzenlenmesi de ülkeleri etkilemektedir.

Gelecek zamanlarda reklamlarda izlediğimiz gibi paranın yerini insanlar almaya başlayacak ve para düzenine yeni biçim getireceği, yeni standartlara ihtiyacın ortaya çıkacağı açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

Bardakçı, H (2020) “Yeni Dış Ticaret Teorilerinin Gelişimi, Öncesi ve Sonrası” Uluslararası Ekonomi, Parasal İktisat Ve Kent Ekonomisi Adlı Kitapta Bölüm, (Editör: Prof. Dr. salih Öztürk) İKSAD Publishing House, Ankara

Çağlar, Ü ve Dışkaya, S,(2018) “Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi Ve Kriz” İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, Journal of Economic Policy Researches, Cilt/Volume:5, Sayı/Issue:2, p.1-24

Karluk, R. (2009) Uluslararası Ekonomi Teori- Politika, 9.Basım, Beta Basım Yayım Dağıtım Aş, ISBN:978-605-377-058-9, İstanbul

Seyidoğlu, H., (2015) Uluslararası İktisat Teori Politika Ve Uygulama, 20.Basım, Güzem Can Yayınları, İstanbul

Obsfeld, M. & Taylor, A.(2003) “The Fragility of Fixed Exchange Rates: Lessons in Sobering Risk From the Gold Standard Years”, Economic Journal , april

Obsfeld, M. & Taylor, A.(2003) “Globalization and Capital Market”, Globalization in Historical Perspective, Editors: Michael D. Bordo, Taylor, A., J.G. Williamson, University of Chicago Press

Özçelik, O. & Aykaç Alp, E. (2021), “Ekonomik Entegrasyonlara Katılımın Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Panel Veri Analizi”, Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 4(1):101-114

D'Arista Jane. (2009). The Evolving International Monetary System. Cambridge Journal of Economics. No. 33. 633-652

Dorrucci E. And Julie McKay. (2011). The International Monetary System After the Financial Crisis. ECB Occasional Paper Series No. 123

Schulmeister, Stephan (2000). Globalization Without Global Money: The Double Role of Dollar as National Currency and World Currency. Journal of Post Keynesian Economics. Spring, Vol. 22, No. 33

Jin, Y.R., Liu, D.Y. and Li, Y.H. (2018) Factors That Have Led to the Collapse of the Bretton Woods Sys- tem. American Journal of

Industrial and Business Management, 8, 2133-2142.
<https://doi.org/10.4236/ajibm.2018.810141>

Stiglitz, J. E. (2010). The Stiglitz Report: Reforming The International Monetary and Financial Systems In The Wake of The Global Crisis. The New Press. New York/London

Yaldız, E. (2006):“İkiz Açık Hipotezi ve Türkiye,” İzmir İktisat Kongresi Araştırma Merkezi Bilimsel Çalışma Raporları Serisi, ss: 1-18.

Extended Summary

Until the nineteenth century, major global economies were regionally focused on Europe, America, China and India. These have been loosely linked and there has been no formal monetary system between them governing their interaction. The remainder of this section reviews the different chronological periods over the last 150 years that led to the development of the modern global financial system. It should not be forgotten that the system continues to evolve and every crisis affects it. It is unlikely that there will be a final international monetary system, but one that only reflects current economic and political realities. This is one of the main reasons why understanding the historical context is so critical. While debates continue about the pros and cons of the current monetary system, some economists tend to advocate a return to systems from the past. Businesses need to pay attention to these arguments and the resulting changes as they will be affected by new rules, regulations and structures. From this point of view, the economy has been divided into certain periods in terms of payment systems in the process from the past to the present.

This process is divided into four periods. The first is the “Golden Money Standard Period” covering the 1870-1930s, the second is the “Great Depression Period” between 1930-1944, the third is the “Bretton Woods System Period” that started between 1944-1973, and the fourth is the floating exchange rate system. . Here, the article aims to explain the events that took place in this process and the development of international monetary systems from the emergence to the present. The

monetary systems applied today have reached different dimensions compared to the past. Today's system has largely become a system of volatility, with the US dollar and euro jostling to become the leading global currency. For businesses that once quoted primarily in US dollars, pricing now appears in euros just as often. Some smaller countries voluntarily choose to set their exchange rates against the dollar, while other countries prefer the euro. Often when a country decides between the dollar and the euro by reviewing its largest trading partners, countries choose the euro or the dollar, seeking to provide currency stability and a reduction in inflation, among various other perceived benefits. A good example of this is that many countries in Latin America have in the past accumulated dollars to stabilize their economies.

Today, this is changing as individual economies strengthen and countries now seek to lower the dollar. While money was used as a medium of exchange in trade, different functions have also begun to be used today. For example, it is also traded as a means of investment and savings.

Monetary relations, which were stated with objects at the time, do not allow the exact determination of emission volumes due to the increase in credit cards issued by banks as well as the money printed by countries today, creating difficulties for exchange rate systems and economic calculations. In the international system, these difficulties are felt very strongly. Increasing trade difficulties between countries should

be resolved in the healthiest way possible. In addition, the regulation of monetary policies also affects countries.

As we have seen in the advertisements in the future, it is clear that people will start to take the place of money and it will bring a new form to the money system, and the need for new standards will arise.